

А. Баженова,

здобувач кафедри управління, адміністративного права і процесу
та адміністративної діяльності
Національного університету державної податкової служби України

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЛІЦЕНЗУВАННЯ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: ОГЛЯД НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

На сьогоднішній день одним із найбільш ефективних механізмів державного регулювання ринкових відносин можна вважати ліцензійну систему, яка є «індикатором типу економіки держави, рівня її розвитку, відображає стабільність економічних процесів» [1, с. 115]. Водночас інститут ліцензування часто виявляє себе в якості неповороткого і корумпованого механізму, що вже не приносить того ефекту, який був закладений під час його впровадження. У зв'язку із проведенням адміністративної реформи, зміною підходу до методу адміністративного права та в межах сталого курсу на усунення адміністративних бар'єрів, що заважають розвитку малого та середнього бізнесу, особливої актуальності набувають проблеми розробки теоретичних основ інституту ліцензування, визначення його місця в системі адміністративно-правових інститутів та особливостей адміністративно-правового регулювання порядку ліцензування, виявлення правової природи і недоліків сучасного ліцензування, прогнозування скорочення ліцензованих видів діяльності, систематизації органів ліцензування тощо.

Метою статті є проведення комплексного аналізу стану наукового опрацювання питання правового регулювання ліцензування господарської діяльності, виявлення прогалин, дискусійних, проблемних, малодосліджених та недосліджених моментів, а також перспектив подальших наукових розробок. Адекватно меті поставлені наступні завдання: виявити наявні на

сьогодні наукові публікації (дисертації, монографії, підручники, навчальні посібники, статті в періодичних наукових виданнях тощо), присвячені ліцензуванню господарської діяльності; провести узагальнюючий огляд їх змісту; проаналізувати здобутки науковців, їх досягнення і недоліки, помилки і прогалини; визначити основні тенденції у поглядах фахівців на проблему з огляду на те, що вже зроблено в науці; виявити актуальність, рівень розробленості проблеми, напрямки подальших досліджень.

Наукові дослідження для цілей огляду умовно поділено на певні групи. У першій групі нами розглянуто наукові публікації, присвячені дозвільній діяльності в цілому. Друга група присвячена власне ліцензуванню. У цій групі доцільно виділити адміністративно-правові та господарсько-правові дослідження ліцензування. Окремо проаналізовано наукові публікації, предметом яких є державне регулювання підприємницької діяльності, та роботи спеціалістів з адміністративного права зарубіжних країн.

Оскільки ліцензійне провадження є видом дозвільного провадження, необхідно розглянути наукові праці, присвячені дозвільній діяльності. Цінним джерелом інформації є висновки дослідників проблематики дозвільної системи щодо ознак адміністративної діяльності, поняття дозвільної системи, її об'єкта, етапів історичного становлення дозвільної системи, поняття акта державного управління та вимог до нього, правил видачі дозволів, а також

щодо контролю за об'єктами дозвільної системи та адміністративно-правової відповідальності за порушення правил дозвільної системи. Формуються поняття, ознаки і принципи дозвільної діяльності щодо підприємництва, визначаються підстави віднесення певної сфери підприємницької діяльності до предмета адміністративно-правового регулювання, пропонуються певні критерії, за допомогою яких можуть бути визначені види підприємницької діяльності або певні сфери підприємництва, які потребують видачі дозволів. Визначається поняття дозвільної послуги суб'єкта публічної адміністрації, ознаки дозвільних послуг, предмет адміністративно-правового регулювання та об'єкт дозвільних послуг суб'єктів публічної адміністрації.

У межах робіт зазначеної групи проводиться огляд сутності, особливостей і структури адміністративного процесу, аналіз дозвільного провадження (його поняття, предмета і завдання, правового регулювання), характеристика його видів, серед яких виділяється реєстраційно-ліцензійне провадження. Ліцензування досліджується авторами цієї групи оглядово, у рамках одного з видів дозвільного провадження. Серед таких досліджень варто виділити дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук С.В. Лихачова «Дозвільне провадження в адміністративному процесі» [2] та І.В. Солошкіної «Адміністративно-правові засади дозвільної діяльності щодо підприємництва» [3].

Очевидно, що названі наукові праці не є спеціалізованими дослідженнями адміністративно-правового регулювання ліцензування господарської діяльності, оскільки присвячені більш широкій проблематиці, тому в їх межах ліцензування не досліджувалось комплексно, що не виключає, однак, використання певних висновків і напрацювань також у сфері ліцензування. Зокрема, зазначені дослідження дозволяють зробити висновок, що головне в адміністративному процесі складає

те, що він є порядком реалізації громадянами та юридичними особами своїх статусів в адміністративній сфері. Нове розуміння сутності дозвільної системи повинно виходити з реалій зміни політичних й економічних орієнтирів України і будуватися з урахуванням пріоритетних суспільних цінностей, насамперед, прав людини і громадянина. Законодавче забезпечення прав громадян повинно бути визначене в якості головної задачі всіх органів виконавчої влади (в тому числі, зрозуміло, й тих, що здійснюють ліцензійно-дозвільну систему), по-друге, демократизм адміністративної політики передбачає рівність сторін в управлінських відносинах, відкритість виконавчої влади і відповідальність її органів.

Фундаментальну ж основу дослідження проблеми адміністративно-правового регулювання ліцензування господарської діяльності становлять праці юристів – фахівців у галузі адміністративного права, що присвятили свої дослідження ліцензуванню.

У вказаних дослідженнях вчені наводять авторські визначення ліцензування в тому чи іншому аспекті (як правового режиму, форми виконавчої діяльності тощо), виявляють його характерні особливості й ознаки, аналізують історичний аспект та підстави введення ліцензування, формують певні критерії віднесення видів господарської діяльності до таких, що потребують ліцензування, розглядають ліцензійне провадження, перелік необхідних документів для отримання ліцензій, пропонують виділення стадій та етапів ліцензування господарської діяльності, здійснюють класифікацію ліцензій за різними підставами. Також у роботах цієї групи досліджуються особливості нагляду і контролю, проблеми адміністративної відповідальності у сфері ліцензування господарської діяльності, зустрічаються пропозиції щодо прийняття Ліцензійного кодексу України.

Крім того, предметом наукових пошуків дослідників проблематики адміністративно-правового регулювання

ліцензування господарської діяльності були проблеми місця інституту ліцензування в науці адміністративного права та його віднесення до певної галузі права, ліцензійні правовідносини, а також окремі види господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню (ліцензування торговельної, страхової, освітньої діяльності, діяльності у сфері електроенергетики тощо), а також органи, до компетенції яких входить його здійснення.

Серед адміністративно-правових досліджень ліцензування господарської діяльності варто відзначити кандидатську дисертацію Л.В. Шестак «Ліцензування як адміністративно-правовий інститут» [4], а також дисертаційне дослідження О.В. Кашперського «Адміністративно-правовий статус суб'єктів ліцензування господарської діяльності в Україні» [5].

Водночас адміністративно-процесуальна правосуб'єктність суб'єктів адміністративно-правових відносин у сфері ліцензування, її зміст, особливості, класифікація суб'єктів адміністративно-правових відносин у сфері ліцензування, правові форми прийняття суб'єктами рішень у сфері ліцензування не були предметом комплексного дослідження і потребують додаткового наукового вивчення.

Позиція, за якою ліцензування – це інститут виключно адміністративного права як галузі права, не є безспірною. Так, у науковій літературі поширені думки, що ліцензування є міжгалузевим інститутом, що поєднує норми адміністративного і господарського права, або навіть, що ліцензування є інститутом господарського права. Цим пояснюється наявність господарсько-правових досліджень проблем ліцензування. Так, заслуговують на увагу наукові статті та дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук Е.Е. Бекірової «Правове регулювання ліцензування певних видів господарської діяльності» [6], а також ґрунтовне господарсько-правове дослідження ліцензування – дисертація на

здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук А.І. Шпомер «Ліцензування господарської діяльності (господарсько-правовий аспект)» [7]. У названих працях ліцензування розглядається як елемент легітимації суб'єктів господарської діяльності, умова здійснення певних видів господарської діяльності, підстава виникнення права здійснювати види господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню, елемент механізму реалізації конституційного права на підприємницьку діяльність, засіб державного регулювання господарської діяльності. Е.Е. Бекірова й А.І. Шпомер аналізують поняття та формулюють цілі ліцензування, визначають критерії, за якими окремі види господарської діяльності підлягають ліцензуванню, досліджують процедурні аспекти ліцензування у сфері господарювання.

Ліцензування є одним із засобів державного регулювання господарської діяльності. У цьому контексті ліцензування є дієвим засобом, за допомогою якого держава може здійснювати як позитивний, так і негативний вплив на економіку. Тому у процесі дослідження інституту ліцензування також слід звертатись до наукових праць щодо державного регулювання підприємницької діяльності. Серед таких варто виділити дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук О.П. Рябченко «Державне управління економікою України (адміністративно-правовий аспект)» [8] та кандидатську дисертацію Т.С. Васильєвої «Адміністративно-правовий режим господарської діяльності в Україні» [9].

У наукових роботах цієї групи досліджуються проблеми вдосконалення механізму організаційно-правового впливу держави на підприємництво як одного з необхідних умов розвитку малого і середнього бізнесу. Обґрунтовується висновок про ключову роль держави у створенні сприятливих економічних і правових умов для розвитку приватної ініціативи. Доведено, що головним недоліком організаційно-правового регулювання підприємництва є

наявність адміністративно-бюрократичних перешкод. Для ґрунтового наукового дослідження проблематики адміністративно-правового регулювання ліцензування господарської діяльності важливо дослідити поняття державного управління економікою, причини, що зумовлюють його необхідність, його мету, принципи, функції, форми та методи. Зазначені вище роботи дозволяють розглянути ліцензування в межах більш широкої сфери – як засобу державного регулювання економіки, виявити його мету і призначення, необхідність запровадження і напрямки розвитку.

Звичайно, проблема адміністративно-правового регулювання ліцензування господарської діяльності була предметом дослідження спеціалістів з адміністративного права зарубіжних країн. Розглядаючи наукові публікації російських та білоруських учених, можна виділити такі основні напрямки їх досліджень: підприємницька діяльність як об'єкт адміністративно-правового регулювання, підстави й межі адміністративно-правового регулювання підприємницької діяльності, його форми і методи, концепція адміністративно-господарського правовідношення, поняття, види і принципи ліцензування, питання сутності і системи ліцензування в Російській Федерації, адміністративно-правового режиму ліцензування, ліцензійного провадження та адміністративної відповідальності у сфері ліцензування. В окремих роботах пропонується провести систематизацію ліцензійного законодавства у вигляді єдиного Ліцензійно-інституційного кодексу РФ. Визначається права природа, місце і роль ліцензування в механізмі правового регулювання суспільних відносин в умовах політики лібералізації економіки, що проводиться в Республіці Білорусь, і напрацювання науково обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення правового забезпечення правозастосовної діяльності ліцензуючих органів.

У цій групі наукових досліджень варто виділити роботи А.Б. Багандова

– автора першого в Росії повноцінного навчального посібника з ліцензійного права [1], який відображає як теоретичні аспекти, так і деякі практичні моменти ліцензування окремих видів діяльності. Слід відзначити також дисертаційне дослідження Т.В. Червякової «Інститут ліцензування як елемент дозвільної системи» [10].

Проте праці вчених інших країн не можна вважати такими, що дають підстави стверджувати про достатньо повне розкриття проблеми, оскільки вони або ґрунтуються на законодавчому матеріалі, що має низку помітних відмінностей від законодавства України, або містять аналіз лише окремих аспектів теоретичних і практичних проблем, що виникають у сфері ліцензування.

Здійснений аналіз дозволив дійти висновку про те, що попри значну увагу науковців до означеної проблеми, велика кількість питань усе ще залишається недослідженою, а отже, проаналізовані питання є актуальними з теоретичної та практичної точок зору, а тому є всі підстави для вивчення цієї проблеми. Підсумовуючи огляд літератури в галузях, що тією чи іншою мірою стосуються проблематики ліцензування господарської діяльності, можна зробити висновок про те, що багато аспектів проблеми правового регулювання ліцензування господарської діяльності в Україні залишаються практично не дослідженими. Чимало питань, хоч і досліджувалися багатьма авторами, залишаються не вирішеними і дискусійними (наприклад, дискусія щодо критеріїв виділення видів діяльності, що підлягають ліцензуванню, щодо правової природи інституту ліцензування, порядку ліцензування тощо).

Мало дослідженим є правовий статус суб'єктів адміністративно-правових відносин у сфері ліцензування господарської діяльності, світовий досвід адміністративно-правового регулювання ліцензування господарської діяльності, що дає перспективи для подальших досліджень означеної проблематики.

Ключові слова: ліцензування господарської діяльності, огляд наукових досліджень, дозвільна діяльність.

Стаття присвячена аналітичному огляду наукових досліджень проблеми адміністративно-правового регулювання ліцензування господарської діяльності, виявленню дискусійних, малодосліджених та недосліджених питань, а також перспектив подальших наукових розробок.

Статья посвящена аналитическому обзору научных исследований проблемы административно-правового регулирования лицензирования хозяйственной деятельности, выявлению дискуссионных и неисследованных вопросов, а также перспектив дальнейших научных разработок.

This article is devoted to the analytical review of researches of problem of administrative law regulation of the licensing of economic activities, identify discussion, scantily explored and unexplored issues and prospects of further scientific developments.

Література

1. Лицензионное право РФ : учебно-практ. пособие / А.Б. Багандов ; под общ. ред. Ю.А. Дмитриева. – М. : Изд-во «Эксмо», 2004. – 640 с.
2. Лихачов С.В. Дозвільне провадження в адміністративному процесі : автореф. дис. канд. юрид. наук : 12.00.07 / С.В. Лихачов ; Національний ун-т внутрішніх справ. – Х., 2001. – 20 с.

3. Солошкіна І.В. Адміністративно-правові засади дозвільної діяльності щодо підприємництва : дис. канд. юрид. наук : 12.00.07 / І.В. Солошкіна ; Харківський нац. ун-т внутр. справ. – Х., 2006. – 195 с.

4. Шестак Л.В. Ліцензування як адміністративно-правовий інститут : дис. канд. юрид. наук : 12.00.07 / Л.В. Шестак ; Національна академія держ. податкової служби України. – Ірпінь, 2005. – 188 с.

5. Кашиперський О.В. Адміністративно-правовий статус суб'єктів ліцензування господарської діяльності в Україні : дис. канд. юрид. наук : 12.00.07 / О.В. Кашиперський ; Київ. міжнар. ун-т. – Х., 2011. – 193 с.

6. Бекірова Е.Е. Правове регулювання ліцензування певних видів господарської діяльності : автореф. дис. канд. юрид. наук : 12.00.04 / Е.Е. Бекірова ; НАН України, Інститут економіко-правових досліджень. – Донецьк, 2006. – 17 с.

7. Шпомер А.І. Ліцензування господарської діяльності (господарсько-правовий аспект) : дис. канд. юрид. наук : 12.00.04 / А.І. Шпомер ; Київський національний ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2006. – 233 с.

8. Рябченко О.П. Державне управління економікою України (адміністративно-правовий аспект) : автореф. дис. д-ра юрид. наук : 12.00.07 / О.П. Рябченко ; Ун-т внутр. справ. – Х., 2000. – 36 с.

9. Васильєва Т.С. Адміністративно-правовий режим господарської діяльності в Україні : автореф. дис. канд. юрид. наук : 12.00.07 / Т.С. Васильєва ; Харк. нац. ун-т внутр. справ. – Х., 2011. – 20 с.

10. Червякова Т.А. Институт лицензирования как элемент разрешительной системы : автореф. дис. канд. юрид. наук : 12.00.14 / Т.А. Червякова ; Белорусский государственный экономический университет. – Минск, 2010. – 24 с.

УДК 343.133.3

О. Торбас,аспірант кафедри кримінального процесу
Національного університету «Одеська юридична академія»

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА СТРУКТУРИ ОБВИНУВАЛЬНОГО АКТА ЗА ЧИННИМ КПК УКРАЇНИ

Постановка проблеми. Одним із основних завдань кримінального процесуального законодавства є захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду (ст. 2 КПК 2012 р.). Відповідно, задля реалізації цього завдання уповноважені органи повинні чітко дотримуватись норм чинного законодавства та вимагати цього від осіб, які тим чи іншим чином залучаються до кримінального провадження. Така чіткість вимагається від посадових осіб як під час проведення тих чи інших процесуальних дій, так і під час оформлення відповідної процесуальної документації. Особливе місце посідають підсумкові процесуальні документи, серед яких обвинувальний акт – один із найважливіших.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Проблеми завершення досудового розслідування складанням обвинувального висновку (за чинним КПК України – обвинувальним актом) досліджувалися багатьма вченими та практиками України та Російської Федерації, серед яких варто виділити таких науковців, як Ю.П. Аленін, С.А. Альперт, Ю.Н. Белозьоров, Н.Л. Боржецька, С.А. Громов, З.Д. Еникеев, С.П. Ефімічев, М.О. Майгур, В.П. Натисків, С.К. Пітерців, А.Б. Соловйов, В.Ф. Статкус, М.С. Строгович, Ф.Н. Фаткулліна, А.Г. Халіулін, М.А. Чельцов, С.А. Шей-фер, В.Н. Шпилям, П.С. Елькінд, Н.А. Якубович та ін.

Мета і завдання дослідження. У зв'язку з прийняттям нового Кримінального процесуального кодексу України виникла потреба проаналізувати структуру обвинувального акта та виділити особливості у порівнянні із структурою обвинувального висновку, яка була зазначена в КПК України 1960 р.

Для досягнення поставленої мети необхідно розв'язати такі завдання:

- проаналізувати напрацювання вітчизняних та зарубіжних вчених, які стосуються вказаного питання;

- охарактеризувати основні складові частини обвинувального акта, які зазначені в ст. 291 КПК України.

Виклад основних положень. Обвинувальний акт (за КПК 1960 р. – обвинувальний висновок) являє собою кримінально-процесуальний акт, в якому відображено рішення слідчого, затверджене прокурором, чи самого прокурора про закінчення досудового слідства і направлення кримінальної справи до суду для вирішення питання про винність обвинуваченого [1, с. 164]. Він є найважливішим гарантом захисту прав і законних інтересів обвинуваченого та всіх інших учасників процесу, слугує юридичним фактом, суттєво розвиваючим процесуальні правовідносини.

Аналізуючи структуру обвинувального акта, варто відмітити, що більшість вчених підтримують загально прийняте виділення двох частин обвинувального акта: описову та резолютивну частини [2, с. 516; 3, с. 416; 4, с. 158]. Саме така структура обвинувального висновку зазначалась в ст. 223 КПК України 1960 р. Можна дійти висновку, що підхід із виділенням двох частин найбільш

повно відповідав структурі обвинувального висновку, який складав слідчий, керуючись відповідними положенням КПК 1960 р. Однак варто зазначити, що у ч. 2 ст. 291 КПК України чітко зазначаються лише відомості, які мають бути зазначені у обвинувальному акті. Перше, що можна помітити, порівнюючи цю статтю із аналогічним положенням КПК 1960 р., є відсутність законодавчо врегульованого поділу обвинувального акта на складові частини. Чинний кримінальний процесуальний закон зазначає лише пункти, які мають міститися у обвинувальному акті. І така зміна виглядає не цілком логічно. Будь-який процесуальний документ повинен мати чітку внутрішню структуру, яка відповідає логіці викладення матеріалу та допомагає уповноваженій посадовій особі при його складанні. Відсутність чіткої регламентації дещо збиває з пантелику як досвідчених працівників, так і тих слідчих, які відносно недовго займаються практичною діяльністю.

Аналізуючи структуру кримінального акта, достатньо легко відокремити лише вступну частину (найменування кримінального провадження, відомості про підозрюваного, потерпілого тощо). Описова та резолютивна частини тісно переплітаються, а отже розмежувати їх неможливо. Так, порівнюючи відповідні положення КПК 1960 р. та КПК 2012 р., можна помітити, що майже в самому початку обвинувального акта слідчий повинен вказати анкетні відомості обвинуваченого, що за старим КПК було складовою частиною резолютивної частини. Виклад же фактичних обставин кримінального правопорушення вказується пізніше. Також можна відмітити, що вимога викласти в обвинувальному акті фактичні обставини правопорушення зазначена в тому самому пункті, який вимагає від слідчого також вказати на правову кваліфікацію кримінального діяння, що за КПК 1960 р. було елементом резолютивної частини обвинувального висновку. Отже, можна зробити висновок, що якщо

виклад обставин та кваліфікація діяння містяться в одному пункті ч. 2 ст. 291 КПК, то і розділяти описову та резолютивну частини недоцільно. Більше того, з огляду на те, що при кваліфікації правопорушення слідчий лише зіставляє діяння із відповідною статтею закону про кримінальну відповідальність можна дійти висновку, що описова частина повністю поглинає резолютивну частину. В той же час достатньо чітко прослідковується та частина обвинувального акта, в якій зазначається перелік додатків, які будуть направлені до суду разом із даним процесуальним документом.

Таким чином, дослідивши думки різних вчених щодо визначення складових частин обвинувального акта, проаналізувавши відповідні положення КПК 1960 р. та КПК 2012 р., можна дійти висновку, що чинний КПК передбачає три складові частини обвинувального акта: вступну, описову та додатки.

Вступна частина обвинувального акта повинна включати в себе відомості, які зазначені у п. 1-3 ч. 2 ст. 291 КПК. До них належать: найменування кримінального провадження та його реєстраційний номер; анкетні відомості кожного обвинуваченого (прізвище, ім'я, по батькові, дата та місце народження, місце проживання, громадянство, а також відомості про повідомлення цим особам про підозру із зазначенням правової кваліфікації правового правопорушення); анкетні відомості кожного потерпілого (прізвище, ім'я, по батькові, дата та місце народження, місце проживання, громадянство). В тому випадку, коли потерпілою являється юридична особа, в обвинувальному акті необхідно зазначити найменування такої юридичної особи, інформацію про реєстрацію тощо.

Варто зауважити, що хоча далі йде п. 4 ч. 2 ст. 291 КПК, який вимагає вказати прізвище, ім'я, по батькові та займані посади слідчого та прокурора, проте, як правило, ці відомості зазначаються в інших частинах обвинувального акта. Так, зазначена інформація

щодо слідчого міститься в самому кінці обвинувального акта разом із підписом відповідної посадової особи. Відомості щодо прокурора, як правило, міститься поряд з його підписом, який затверджує даний документ перед вступною частиною. Ст. 291 КПК, вказуючи, які саме відомості мають міститися в обвинувальному акт, не вимагає дотримання певної послідовності у їх викладенні. Тому такі структурні зміни відбуваються в межах чинного законодавства.

Далі варто охарактеризувати описову частину обвинувального акта. Вона складає центральну, найбільш об'ємну частину цього документу. І тут найголовнішим є викладення саме фактичних обставин кримінального правопорушення, про що йдеться у п. 5 ч. 2 ст. 291 КПК, бо правильне їх викладення має велике значення не тільки для аргументації висновків слідчого, але і для дослідження обставин вчиненого кримінального правопорушення в суді, а також для реалізації прав підозрюваного на захист. Також до описової частини обвинувального акта можна віднести обставини, що обтяжують чи пом'якшують покарання та розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням. Також до описової частини обвинувального акта варто віднести відомості, що характеризують особу підозрюваного, хоча це прямо і не передбачено ст. 291 КПК. Так, ст. 91 КПК зазначає, що крім усіх інших обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, уповноважена особа, яка проводить досудове розслідування, повинна встановити обставини, які характеризують особу обвинуваченого (п. 4 ч. 1 ст. 91 КПК). Як відомо, судовий розгляд кримінального правопорушення проводиться лише в межах висунутого обвинувачення відповідно до обвинувального акта (ч. 1 ст. 337 КПК). Таким чином усі ці відомості повинні бути відображені в обвинувальному акті.

Основою обвинувального акта є викладення предмета обвинувачення. У предметі обвинувачення слідчий опи-

сує усі дії (чи бездіяльність) підозрюваного, які мають кримінально-правове значення, та які, на його думку, були встановлені. Під час складання обвинувального акта слідчий може користуватися декількома способами викладення фактичних обставин. Однак у зв'язку з тим, що чинний КПК не вимагає від слідчого вказувати докази, на які він спирається при складанні обвинувального акта, найчастіше застосовується систематичний спосіб. Його суть полягає в викладенні фактичних обставин скоєного злочинного діяння в тій послідовності, в котрій вони мали місце в житті, тобто так, як розвивалася злочинна діяльність підозрюваних. Тож слідчий відображає хронологію кримінального правопорушення.

У випадках розслідування багатоепізодних кримінальних правопорушень особа, яка складає обвинувальний акт, може використовувати епізодичний спосіб, який полягає в викладенні фактичних обставин кожного окремого епізоду злочинної діяльності підозрюваного (підозрюваних). Вважається, що при епізодичному способі можуть застосовуватися різні способи викладення обставин кримінального правопорушення. Крім того, деякі науковці зазначають, що слідчий (прокурор) може самостійно обрати критерій (наприклад, за епізодами, співучасниками, місцем вчинення правопорушення тощо), за яким слідчий буде послідовно (за певною системою) вказувати обставини вчиненого кримінального правопорушення [5, с. 496].

Саме при аналізі цієї частини обвинувального акта можна помітити його найбільшу відмінність від обвинувального висновку – чинний КПК не вимагає від слідчого давати перелік та правову оцінку доказів, які вказують на винність особи, щодо якої велося досудове розслідування. Цілком очевидно, що відсутність необхідності надавати аналіз доказам в обвинувальному акті, перш за все, спрямована на підвищення неупередженості та об'єктивності суду під час судового розгляду. Суд повинен безпосередньо дослідити усі

докази, провести їх правову оцінку з дотриманням вимог ст. 94 КПК та прийняти обґрунтоване та вмотивоване рішення. В той же час викладення в обвинувальному акті думки слідчого (чи прокурора) може вплинути на суд при дослідженні доказів та, відповідно, прийняття кінцевого рішення. «Так, закон не вимагає аналізу доказів, наявних у справі, оскільки такий аналіз буде робити суд при вирішенні справи по суті. Обвинувальний акт – це лише позиція по справі сторони обвинувачення» [6, с. 87]. Цілком очевидно, що відсутність будь-якої вказівки на оцінку доказів стороною обвинувачення дозволяє суду абсолютно неупереджено підійти до розгляду справи по суті. Далі слідчий, керуючись вимогами п. 5 ч. 2 ст. 291 КПК повинен після викладення фактичних обставин кримінального правопорушення вказати правову кваліфікацію кримінального правопорушення з посиланнями на положення закону і статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність та формулювання обвинувачення. Крім цього, згідно з відповідним положенням КПК, слідчий також зобов'язаний у цій частині обвинувального акта сформулювати обвинувачення.

У формулюванні обвинувачення повинні міститися такі відомості, як прізвище, ім'я, по батькові обвинуваченого, час, місце, спосіб вчинення злочинного діяння, ціль, мотив, мета, форма суб'єктивної сторони винної особи, кваліфікуючі ознаки, співучасники, характер та розмір шкоди, а також інші відомості, які впливають на кваліфікацію діяння. При цьому при формулюванні обвинувачення варто відображати лише основні біографічні відомості обвинуваченого (прізвище, ім'я, по батькові), не переважуючи його зайвими відомостями про цю особу.

Далі в обвинувальному акті повинні міститися обставини, що обтяжують чи пом'якшують покарання (п. 6 ч. 2 ст. 291 КПК). При складанні цієї частини обвинувального акта варто використовувати відповідні положення КК

України, а саме ст. 66 та 67 КК. Як відомо, перелік обставин, що пом'якшують покарання, не є вичерпним, а отже слідчий може зазначити і ті обставини, які КК не встановлені. Проте таке формулювання означає, що визнати ті чи інші обставини такими, що пом'якшують покарання, може лише суд. В той же час це не є перешкодою для слідчого при складанні обвинувального акта.

Обставини, що обтяжують покарання, зазначені в ст. 67 КК України. Їх перелік є вичерпним та не може бути розширений одноособово слідчим. Проте варто зауважити, що якщо ці обставини являються кваліфікуючими ознаками злочинного діяння та вже були зазначені у обвинувальному акті, повторно їх зазначати не потрібно. Слідчий просто повинен зазначити, що обставини, які обтяжують покарання, встановлені не були.

Після зазначення цих ознак слідчий повинен вказати розмір шкоди, яка була завдана кримінальним правопорушенням (п. 7 ч. 2 ст. 291 КПК). При цьому уповноважена посадова особа в першу чергу повинна керуватися не власними переконаннями, а наявними доказами, які вказують на розмір та характер шкоди. До них можна віднести різні чеки, квитанції щодо виконання робіт з усунення завданої шкоди, квитанції щодо лікування особи, яка отримала певні тілесні ушкодження внаслідок злочинних діянь тощо. При визначенні розміру шкоди слідчий також може користуватися висновками проведених (як з ініціативи органів досудового розслідування, так і інших учасників кримінального провадження) експертиз, бухгалтерських та аудиторських перевірок тощо. При складанні цієї частини обвинувального акта до слідчого висувають аналогічні вимоги, а отже уповноважена особа повинна обґрунтувати свої висновки з приводу завданої кримінальним правопорушенням шкоди.

П. 8 ч. 2 ст. 291 КПК зобов'язує слідчого вказати в обвинувальному акті розмір витрат на залучення експерта. Таким чином законодавець зобов'язує

особу, вина якої буде доведена судом, відшкодувати не лише завдану шкоду потерпілому, а і інші витрати, які понесла держава в особі органів, що проводять досудове розслідування, при проведенні експертиз. Цілком очевидно, що в обвинувальній акті слідчий зазначає лише розмір витрат на залучення тих експертиз, які були ініційовані органами досудового розслідування та до моменту передачі кінцевого процесуального документу.

В кінці обвинувального акта мають міститися відомості про дату та місце його складання, а також затвердження цього документу підписом уповноваженої особи, яка його склала. Цілком очевидно, що без такого затвердження обвинувальний акт не отримує силу кінцевого процесуального документа та не зможе бути направлений до суду. Там же вказуються прізвище, ім'я, по батькові та посада особи, яка склала обвинувальний акт.

Згідно з ч. 4 ст. 291 КПК до суду разом із обвинувальним актом надсилаються такі додатки: 1) реєстр матеріалів досудового розслідування; 2) цивільний позов, якщо він був пред'явлений під час досудового розслідування; 3) розписка підозрюваного про отримання копії обвинувального акта, копії цивільного позову, якщо він був пред'явлений під час досудового розслідування, і реєстру матеріалів досудового розслідування; 4) розписка або інший документ, що підтверджує отримання цивільним відповідачем копії цивільного позову, якщо він був пред'явлений під час розслідування не до підозрюваного. Надання суду інших документів до початку судового розгляду забороняється.

Під реєстром матеріалів досудового розслідування слід розуміти опис процесуальних документів, які є в кримінальному провадженні і на які прокурор збирається спиратися при підтриманні державного обвинувачення в судовому засіданні. Реєстр матеріалів досудового розслідування дозволяє судді під час розгляду провадження

вирішити, наприклад, яких свідків необхідно викликати в судові засідання з метою ознайомлення із їх показаннями.

Також до обвинувального акта додається розписка підозрюваного про отримання копії обвинувального акта, копії цивільного позову, якщо він був пред'явлений під час досудового розслідування, і реєстру матеріалів досудового розслідування. Варто нагадати, що нове кримінальне процесуальне законодавство відмовилося від такої дії, як ознайомлення особи з обвинуваченням. Законодавець зобов'язав прокурора під розписку надати копію обвинувального акта та копію реєстру матеріалів досудового розслідування підозрюваному та його захиснику. Слід сказати, що за старим КПК особі вручалась копія обвинувального висновку не пізніше як за три доби до дня розгляду справи в суді. Тепер, відповідно, копія обвинувального акта вручається одночасно з направленням його до суду. Тобто у обвинуваченого значно більше часу на ознайомлення з даним процесуальним документом, а отже більше можливостей для розробки тактики свого захисту в суді. Отже, в даному випадку законодавець значно покращив процесуальне становище обвинуваченого.

Розписка підозрюваного про отримання копії зазначених документів може мати довільний характер, проте обов'язкову письмову форму. В цій розписці повинно бути чітко зазначено, хто саме отримав копії необхідних документів, які копії були надані, дата їх отримання та підпис підозрюваного. Без зазначення цих відомостей в подальшому під час судового засідання обвинувачений може оскаржити факт свого ознайомлення із обвинувальним актом чи заперечувати, що копії йому були надані до направлення обвинувального акта до суду, що являється суттєвим порушенням процесуальних прав зацікавлених осіб. Тож при відібранні такої розписки уповноважена особа повинна вимагати від підозрюваного чіткості при її складанні. Аналогічні розписки надаються і цивільним відповідачем щодо отримання

копії цивільного позову, якщо такий позов був пред'явлений не до підозрюваного (п. 4 ч. 4 ст. 291 КПК).

Надання інших документів до суду до початку розгляду забороняється. Цим положенням законодавець вирішив дисциплінувати учасників кримінального провадження (особливо сторону обвинувачення) при залученні таких матеріалів, які можуть вплинути на об'єктивність суду, в той же час не маючи реальної доказової цінності чи не відповідаючи вимогам належності та допустимості. Згідно з ч. 1 ст. 317 КПК документи, інші матеріали надаються до суду вже під час судового провадження його учасниками, додаються до обвинувального акта і в своїй сукупності складають матеріали судового кримінального провадження і можуть іменуватися кримінальною справою.

Висновок. Можна із впевненістю сказати, що чітке дотримання норм чинного кримінального процесуального законодавства органами, які проводять та контролюють досудове розслідування при складанні обвинувального акта, є основною гарантією того, що винні особи будуть піддані справедливому покаранню, а невинні зможуть довести свою непричетність до злочинного діяння та відновити свої права.

Ключові слова: обвинувальний акт, структура обвинувального акта, обвинувальний висновок.

Стаття присвячена аналізу структури обвинувального акта за КПК України 2012 р. у порівнянні із обвинувальним висновком за КПК України 1960 р.

Стаття посвящена аналізу обвинувального акта согласно УПК Украины 2012 г. в сравнении с обвинительным заключением согласно УПК Украины 1960 г.

This article analyzes elements of the indictment under the Criminal Procedure Code of Ukraine (2012) in comparison with the indictment under the Criminal Procedure Code of Ukraine (1960).

Література

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Науково-практичний коментар / Відп. Ред.: С.В. Ківалов, С.М. Міщенко, В.Ю. Захарченко. – Х. : Одиссей, 2013. – С. 889.

2. Кримінально-процесуальне право України : підручник / За загальною редакцією Ю.П. Аленіна. – Ч. : ТОВ «Одиссей», 2009. – 816 с.

3. Коваленко Є.Г., Маляренко В.Т. Кримінальний процес України : підручник. – К. : Юрінком Інтер, 2004. – 688 с.

4. Строгович М.С. Курс советского уголовного процесса. М. : изд. Академии наук СССР, 1958. – 704 с.

5. Кримінальний процес: підручник / Ю.М. Грошевський, В.Я. Тацій, А.Р. Туманянц, та ін. ; за ред. В.Я. Тація, Ю.М. Грошевого, О.В. Капліної, О.Г. Шило. – Ч. : Право, 2013. – 824 с.

6. Пожар В.Г. Проблеми забезпечення прав деяких учасників кримінального провадження на етапі закінчення досудового розслідування / Шляхи удосконалення кримінального процесуального законодавства : матер. регіонального круглого столу (19 квітня 2013 р.) / відп. за випуск д. ю. н., проф. Ю.П. Аленін ; Нац. ун-т «Одеська юридична академія», – Одеса : Юридична література, 2013. – С. 86

7. Питерцев С.К. Составление обвинительного заключения. СПб. : Санкт-Петербургский юридический институт Генеральной прокуратуры Российской Федерации, 1998. – 68 с.

8. Коханов В.А., Савкин А.В. Обвинительное заключение по уголовному делу. М., 1993. – С. 14.

9. Белозеров Ю.Н., Ефимичев С.П. Обвинительное заключение в уголовном процессе. М., 1992. – С. 22

10. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. Т. 1 / О.М. Бандурко, Є.М. Блажівський, Є.П. Бурдоль та ін. ; за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, А.В. Портнова. – Х. : Право, 2012. – 768 с.

11. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / За загальною редакцією професорів В.Г. Гочаренка, В.Т. Нора, М.Є. Шумила. – К. : Юстініан, 2012. – 1224 с.

12. Лобойко Л.М. Кримінально-процесуальне право : курс лекцій / Навч. посібник. – К. : Істина, 2005. – 456 с.